

שעור טו: בישול

שבת לח ב – מ ב

המשנה העוסקת באופנים השונים לחימום ביצה ומים בשבת, היא היסוד הראשוני במקורות התנאים להגדרת מלאכת מבשל. צלית ביצה מהווה דוגמה בתלמוד למידה המינימלית של בישול, בין בשבת בין בנושאים אחרים. מתוך הדיון באיסור בישול ביצה וחימום מים, עולות הגדרות היסוד של מלאכת מבשל, שיש להן השלכות מעשיות עד לימינו אלה, בעידן הטכנולוגיות החדשות. השעור יתמקד בהגדרות היסוד ובהשלכות מעשיות לזמננו.

עיקרי השעור

- א. **פתיחות:** שלש פתיחות לשעור. הפתיחה הלשונית – מצביעה על כפל המשמעויות של המונח "מבשל", הפתיחה התכנית, מצביעה על כפל ההתייחסויות למלאכת הבישול – התהליך או התוצאה והפתיחה הפרשנית מצביעה על הקושי הפרשני בתרגום המעשים המדגימים את ההלכות במקורות התנאים, לעקרונות הלכתיים.
- ב. **משנת ביצה בשבת:** המשנה העומדת במרכז הדיון בסוגיה ושעל גביה מוצעות כמה מן ההלכות היסודיות של מלאכת מבשל, אינה עוסקת באופן ישיר בהגדרת מלאכת מבשל ועקרונותיה, אלא דנה בדרכי הטיפול המעשיות בביצה בשבת.
- ג. **ביצה מגולגלת ושלוקה:** הביצה נבחרה ככל הנראה כדוגמת המופת של הלכות הקשורות לבישול, מפני שהיא התבשיל בסיסי ביותר מבחינת משך הבישול, והיא מהווה קנה מידה גם בתחומים אחרים הקשורים לענין.
- ד. **גלגול ביצה וצליתה:** המשנה מבחינה בין גלגול ביצה שברישא, לבין צלית ביצה שבסיפא. יש לדון האם זה הבדל עקרוני ומשמעותי להלכה או שני ביטויים מקבילים בערכם. נראה שזו מחלוקת בין התלמודים, לפי הירושלמי, יש הבדל מהותי בין גלגול לבין צליה, ולכן ברישא רבי יוסי מתיר, כי אין הוא מחשיב את הגלגול כבישול כלל. חימום קל, גם אם הוא משפר את המאכל, עדיין אינו נחשב לאיסור תורה של מבשל. לדעת הבבלי – גם גלגול ביצה הוא בישולה.
- ה. **תולדות חמה:** בתלמודים הוסיפו מרכיב שאינו מפורש במשנה: היתר בישול בתולדות חמה כנימוק לדעתו של רבי יוסי. מקורה של הלכה זו הוא בברייתא שבה מתיר רבן שמעון בן גמליאל לגלגל ביצה על גג מסויד רותח. העיסוק בתולדות חמה מעביר את מוקד הדיון מתוצאת הבישול – גלגול הביצה, לתהליך הבישול – מהו מקור החום המחייב במלאכת מבשל.
- ו. **הפקעה בסודרין:** גם מבחינת מבנה המשנה וגם מבחינת תאור המקרה, לא מובן מהו האיסור בהפקעה בסודרין לדעת תנא קמא, ומה סיבת היתר לדעת רבי יוסי. לפי הירושלמי נראה שסיבת היתר היא חסרון בתוצאת הבישול, ואילו לפי הבבלי הסיבה להתיר היא חסרון בתהליך הבישול – הסודרין הם תולדת חמה.
- ז. **הטמנה בחול:** איסור ההטמנה בחול ובאבק דרכים שבסיפא מוסבר בשני אופנים. לתנא קמא הוא אסור מפני שהוא אסור גם תולדת חמה, ולדעת רבי יוסי הוא אסור משיקולים צדדיים: איסור עשית חריץ בקרקע, הקשור למלאכת חופר ולאיסור טלטול, או גזירה שמא יטמין ברמץ.
- ח. **סילון של אנשי טבריה:** סיפור נוסף שמופיע במשנה כהמשך להלכת הביצה הוא מנהגם של אנשי טבריה להוליך סילון של מים צוננים בתוך חמי טבריה. סיפור המעשה מצריך תרגום לעקרונות הלכתיים: האם זה איסור הטמנה או בישול, האם חמי טבריה הם תולדות אור או תולדות חמה. הפירושים השונים משפיעים על הבנת גדר איסור הטמנה ועל הגדרת "חמה" ו"אור".
- ט. **חימום כנגד המדורה:** הגמרא מביאה ברייתות הקשורות לדיני רחיצה בשבת, ובהן דינים לגבי חימום מים, שמן ואלונטית ליד מדורה, באופנים שונים. מן הברייתות האלה מופקות מספר הבחנות נוספות בדבר התוצאה האוסרת במלאכת מבשל. כגון, שחימום דבר באופן שאינו משיבחו אותו אינו נחשב לבישול.

- י. [יד סולדת בו](#): בעוד שבחימום תבשילים מוגדרת תוצאת הבישול לפי שלבי ההכנה של המאכל: כמאכל בן דרוסאי, שליש בישולו, חצי בישולו, מצטמק ויפה לו, וכדומה, הרי שבחימום מים לא מתרחש שום שינוי ולכן אפשר להגדיר את הבישול רק על פי הטמפרטורה.
- יא. [כלי שני](#): מסיפורו של רבי בחמי טבריה למדים ש"כלי שני אינו מבשל". יש לדון בשאלה האם זו קביעה כללית לגבי בישול, גם בתחומים אחרים של ההלכה, והיא מתייחסת לתוצר של הבישול שאינו שלם בכלי שני, או שזו הלכה מיוחדת בהלכות שבת, והיא נוגעת לתהליך הבישול – כדוגמת הבישול בחמה.
- יב. [רבי בחמי טבריה](#): הסקת המסקנות ההלכתיות מהנהגתו של רבי שרחץ בחמי טבריה בשבת, להלכות בישול, אף היא תלויה בהבנת המשמעות העקרונית של המעשים המסופרים. אחת השאלות שלא הוכרעו היא האם חמי טבריה נחשבים למקור חום המבשל מדאורייתא, או שמא כל הבישול בחמי טבריה אינו אסור אלא מדרבנן.

א. פתיחות**פתיחה לשונית**

חכמים העמידו על הצורך להזהר במלים שיש להן יותר ממשמעות אחת: מלים הנקראות בלשונם של הראשונים, "שמות משותפים". יש להבחין בין המשמעויות השונות בבהירות כדי לא לגרום לבלבול מיותר.¹ במלאכות שבת, קיימת בדרך כלל הבחנה בין המשמעות הרחבה של המונח לבין הגדרתו המינימלית כמלאכה אסורה. במלאכות רבות ההבחנה היא כמותית בלבד, כשמדברים על "הזרע את שדהו", מדברים על ערוגה או שדה, אך כדי להתחייב במלאכת "זרע" בהלכות שבת די בזרע בודד. במלאכת מבשל, ההבדל בין הפעולה הכללית לבין המלאכה אינו רק כמותי. יש הבדל מהותי בין בישול במובן של עיבוד מזון והתקנתו לאכילה על ידי חימום, לבין ההגדרה האיסורית, המתקיימת גם בהעלאת טמפרטורה של מים מבלי שחל בהם כל שינוי. העיון במלאכת מבשל מצריך תשומת לב לשאלה למה מתכוונים כשאומרים "מבשל", בכל מקום.

פתיחה תכנית

כל מלאכה נבחנת בשני ממדים: הפעולה והתוצאה. ישנן מלאכות, שבהן יש קירבה ממשית בין הפעולה והתוצאה, כגון מלאכת כותב – אדם כותב אות על הלוח והריהי כתובה. לעומת זאת, יש מלאכות שבהן יש פער בין המעשה של האדם לבין התוצר הרצוי של המלאכה: הזרע טומן את הזרע בקרקע, אולם השלמת מלאכתו תלויה בחסדי שמים ופעולת הטבע – המשך צמיחתו של הזרע שנזרע. פעולה זו נמשכת זמן רב, והצלחתה אינה תלויה במעשיו של האדם. אם ימחק הכותב את שכתב מייד, נמצא עובר על שתי מלאכות, כתיבה ומחיקה, אבל מי שיטמון זרע באדמה ויוציאו ממנה מייד, לא עובר על זריעה ולא על קצירה, הוא רק הניח חפץ ונטלו מאותו מקום.

אפשר להחשיב מלאכה על פי הפעולה ואפשר להחשיבה על פי התוצאה. אפשר לומר שבישול הוא חימום מים קרים לטמפרטורה מסוימת. הדבר דומה למלאכה כמו כתיבה או הוצאה. במלאכת הוצאה, העברת החפץ מרשות אחת לאחרת היא המלאכה וכאן, מדובר בהעברת המים מטמפרטורה אחת לאחרת. הוי אומר: התוצאה קובעת את המלאכה. אך אפשר לומר שמה שמגדיר בישול הוא התהליך ולא התוצאה. כלומר, התחלת פעולה של חימום באמצעות אש לשם השבחת התבשיל נקראת בישול. ולכן, אם העמיד אדם קדירה על גבי האש, הוא עבר על איסור בישול.

יש להבחין הבחנה משנית בין עצם המלאכה לבין שעור המלאכה. דהיינו: גם אם נאמר שהגדרת המלאכה היא בתהליך, העמדת התבשיל על האש, עדיין יתכן שיש בה גם שעור – והשעור אינו רק בכמות התבשיל, אלא בשעור ההתבשלות. ההנחה הראשונית היא אמנם התחלת הבישול, כשם שכתובת אות אחת היא כתיבה, אבל אין חיוב חטאת עד שכותבים שתי אותיות, וכך גם בבישול – עד שהמאכל לא מגיע לטמפרטורה מסוימת או לרמת בישול מסוימת – אין חיוב חטאת. משמע, שגם אם המגדיר את המלאכה הוא התהליך, לתוצאה יש משמעות במידת האיסור. הוא הדין, אם מתמקדים בהגדרת המלאכה בתוצאה, אין זאת אומרת שלתהליך אין משמעות. יתכן שהגדרת הבישול נקבעת על פי השינוי במצבו של החומר המתבשל. אולם אם התהליך שבו נעשה הבישול אינו תקני, יתכן שהוא ממעט ופוגם את האיסור.

גם בתחומים אחרים של ההלכה, מלבד הלכות שבת, יש הבדל ברור בין התייחסות לבישול כפעולה אסורה, כגון האיסור לבשל בשר בחלב או לאכול מאכל שנתבשל על ידי עכו"ם, לבין התייחסות לתוצאת הבישול כגורם לאיסור – כאשר הבישול גורם להתערבות האיסור וההיתר באופן האוסרם באכילה.

פתיחה פרשנית

ההצגה הקוזואיסטית² של ההלכות במשנת שבת, כמו בתחומים אחרים בהלכה, מורה שהיתה אצל התנאים מערכת של הלכות מעשיות הנוגעות לניהול אורח החיים היומיומי בשבת, ולא מערכת של כללים ועקרונות דוגמת זו שמצויה בספרי הלכה מאוחרים. תאור המותר והאסור קדם להגדרות המושגיות, והשקלא וטריא בגמרא משקפת לעתים קרובות נסיון לברר את טעם ההלכות וגדריהן. בנושאים הקשורים לבישול במשנת

¹ (homonym). רמב"ם, מורה נבוכים, פתיחה. וראו הערה 8 במהדורת שוורץ.

² קוזואיסטי – הצגת הדין בדרך של תיאור מקרה, ולא באופן של ניסוח כללי. על אופיה של דרך זו להצגת ההלכה במשנה ובתלמוד, עי' מ. זילברג, "כך דרכו של תלמוד" פרק ג'.

שבת, לא זו בלבד שלא תמיד ברור מה גדרו ושעורו של האיסור, או האם מדובר באיסור תורה או בגזירה, אלא שיש מקרים בהם לא ברור אם האיסור נובע ממלאכת מבשל או ממקור אחר לגמרי. לבעיה הזאת יש שתי סיבות. סיבה אחת אופיינית לכל התורה שבעל פה, והוא האופי הקזואיסטי שלה. מופיע דין, ואז צריך לברר "מאי טעמא". הסיבה השניה ייחודית להלכות שבת: איסורי שבת קדמו לחלוקתם ל"ט אבות מלאכות".³ החלוקה של המלאכות ל"בתי אב" אינה ראשונית ולכן לא תמיד ברורה ופשוטה, וגם האבחנה בין מלאכות של ממש לאיסורי שבות אינה ראשונית⁴ לפיכך, פעולה שהיתה אסורה באופן כללי ולדעת הכל, בבחינת הלכה מקובלת, יכולה בדיון הלמדני להתפרט להבנות שונות של האיסור שבה, בעקבות פיתוח ההבחנות בין אבות המלאכות ובין לבין השבותים. תפקידם של האמוראים, ולאחר מכן של מפרשי הגמרא, היה ליצור מן הפרטים המגוונים מערכת סדורה של כללים. התהליך הזה הוא שעומד ברקע של חלק מחילוקי הדעות בקביעת גדריה של המלאכה העיקרית והפרטים הכרוכים בה.

כאשר באים לדון בהלכות שבת מן הכלל אל הפרטים, כמו שמתרחש בספרות הפסיקה דוגמת הרמב"ם והשלחן ערוך, קשה להתחקות אחרי אופן הווצרותם של הכללים מן המקורות התלמודיים. וכן להבין את הרקע למחלוקות בין הפוסקים. כשיוצאים מן הגמרא אל הראשונים, בסדר היסטורי וכתולוגי, קל יותר לזהות את תהליך הווצרות הכללים.

בשעורנו זה נעקוב אחרי מהלך הסוגיות העוסקות בענייני בישול בפרק כירה, ונבחן כל אחת מהן לפי המדדים שהוזכרו בפתיחה – השאלות הלשוניות, השאלות התכנית והשאלות של הריאליה, הנחוצה כדי להעתיק את המקרים הנדונים במקורות התנאים לעקרונות כלליים.⁵

ב. משנת ביצה בשבת

המשנה השלישית של פרק כירה עוברת מדיון על השהיה והטמנה בערב שבת, לדיון בטיפול בביצה. למרות שאין הכרח לפרש כך במשנה, הגמרא מפרשת את המשנה בפעולות הנעשות במהלך השבת עצמה.

אין נותנין ביצה בצד המיחם בשביל שתתגלגל. ולא יפקיענה בסודרין. ורבי יוסי מתיר. ולא יטמינה בחול ובאבק דרכים בשביל שתצלה.⁶

במבט ראשון נראה, שהמשנה עוסקת ב"דיני ביצה בשבת", ולא ב"מלאכת מבשל".

נמנים במשנה שלשה מעשים, שכולם נוגעים לחימומה או לשמירת חומה, אך אין הם נמצאים במישור אחד מבחינת המשמעות ההלכתית שלהם. יש במשנה שלשה פעלים: נתינה, הפקעה והטמנה. נתינה מקבילה ל"נתינה" של המשנה הראשונה בפרק כירה, שהיא שימת דבר על גבי מקור חום. "הטמנה" היא המושג העיקרי של פרק במה טומנין, ומשמעה נתינת דבר בתוך חומר שישמר את חומו. כדי להסביר את המשמעות של הפקעה בסודרין, צריך להבין תחילה מהי המציאות שבה מדובר. ההפקעה בסודרין יכולה להתפרש גם כחימום על ידי הסודר המשמש כמקור חום, וגם כהטמנת הביצה בו לשם שימור החום.

נראה שאין הבדל מהותי אם הפעולה של הנתינה או ההטמנה נעשתה מערב שבת או בשבת עצמה. משנה זו וגם משניות נוספות בפרקנו מותאמות למשניות הפרק הראשון, שבהן גם בית הלל מודים באיסור להשהות מאכל שיתבשל בשבת, גם מערב שבת.

שתי תכליות למעשים שבמשנה: "בשביל שתתגלגל" ברישא, ו"בשביל שתצלה" בסיפא. האם השוני ביניהן הוא ספרותי-לשוני בעלמא, ובשני המקרים מדובר על כוונה לבשל את הביצה, או שמא יש הבדל מהותי ביניהן? צליה, כמו בסוף פרק ראשון, במשנת "אין צולין בשר בצל וביצה", היא הבישול הגמור של הביצה, ואילו "בשביל שתתגלגל" יכולה להתפרש כדרגה נמוכה של הכשרת הביצה לאכילה, שספק אם יש בה שעור בישול. במציעתא של המשנה חסר בכלל תיאור התכלית. אין הסבר מהי תכלית ההפקעה בסודרין. אלא אם כן מפרשים שהפקעה בסודרין היא קשורה לחלק אחר של המשנה. אפשר לראותה כהמשך של הלכת נתינת ביצה

³ כפי שיתברר להלן בשעור על ל"ט אבות מלאכות, עצם הרעיון שיש להפריד את איסורי שבת ל"ט אבות מלאכות נפרדות ולכלול כל מלאכה תחת אחד האבות, הוא חידוש מימי התנאים שגם שנוי במחלוקת.

⁴ ענין זה הוזכר כבר בשעורים קודמים ויוסבר בהרחבה בשעור שייחוד לאיסור שבות. בשלב זה די לציין למאמרו של י.ד. גילת "להשתלשלותם של איסורי שבות בשבת", מחקרי תלמוד ב' תשנ"ג 197 - 219

⁵ הדיונים הפרשניים בסוגיות מלאכת מבשל בפרקנו, ובספרות הפסיקה בהלכות שבת, רחבים מני ים, ואין בשעור זה כל כוונה להקיף ולו מקצתם. מגמת השעור היא להראות את הבסיס בסוגיות הגמרא לדיונים, לספקות ולמחלוקות הקיימות בנושא זה. בהערות השוליים יש ציונים לדיונים עיקריים בראשונים ובספרות הפסיקה בת זמננו.

⁶ משנה שבת ג.ג.

בצד המיחם שברישא, ואז אף היא נועדה "כדי שתצלה". אפשר לראותה כהקדמה להלכת ההטמנה בחול ובאבק דרכים בסיפא, ואז אף היא נועדה "כדי שתתגלגל".
 אי בהירות במבנה המשנה ובקישורה של הלכת הסודרין, משפיעה על הבנת דעת רבי יוסי. אם הסודרין הם אופן אחר של איסור הנתינה בצד המיחם, אזי צריך לומר שרבי יוסי חולק גם על הרישא, ומתיר לתת ביצה בצד המיחם כדי שתצלה. נראה שאי אפשר לחבר לגמרי את הסודרין לחול ולאבק, כי נראה שרבי יוסי אינו חולק על הסיפא. אך עדיין אפשר לפרש שרבי יוסי מתייחס רק למקרה שקדם לדבריו, להפקעה בסודרין, ואינו חולק על דין הנתינה לצד מחם, אך במקרה כזה יש צורך לפרש מה ההבדל המהותי בין הסודרין למיחם.
 יש לדון בשאלה מדוע רבי יוסי אינו חולק בסיפא, ואף הוא אוסר הטמנה בחול בשביל שתצלה. ביאור דעתו של רבי יוסי תלוי בהבנת היחס בין הרישא לסיפא, האם סיבת ההבדל ביניהן היא בשוני שבין הפעולות - בין נתינה לבין הטמנה, או בשוני בין התכליות - בין "כדי שתתגלגל" ל"כדי שתצלה".
 לפני שפונים להסבר מבנה המשנה ופירוש הדעות בה, צריך להבין את מערכת המושגים הריאלית שלה. מה בין גלגול ביצה לבין צלייתה? מהו מקור החום של המיחם, הסודר, החול ואבק הדרכים. למה משמשים המיחם, הסודרין, החול והאבק?

ג.ביצה מגולגלת ושלוקה

השאלות הריאליות ניתנות לבירור מתוך מקורות מקבילים בספרות התנאים והאמוראים. במשנה במסכת עוקצין מבחינים בין שני סוגי בישול ביצים לענין החיבור של הקליפה לגוף הביצה:

כל הקליפין מיטמאות ומטמאות ומצטרפות... ביצה מגולגלת - עד שיגוס, ושלוקה - עד שירסס...⁷

מפרש הרב מברטנורא על פי הרמב"ם :

ביצה מגולגלת - צליה קצת, עד שהיא מעורבת וראויה לגמע.

עד שיגוז - הקליפה חשיבא שומר ומצטרפת, עד שיחתוך ממנו מעט, ואז לא חשיבא יותר שומר, שהביצה שותתת ויורדת דרך אותו שבר וחתך:

ושלוקה - אבל אם נשלקה הביצה, שהיא קשה ועומדת בתוך הקליפה ואפילו שנשברה, לעולם חשיבא הקליפה שומר, עד שתהא מרוצצת.

ביצה מגולגלת היא ביצה שבשולה עד לרמה שהיא נתינת ללגימה, היינו, זו שקוראים בימינו "ביצה רכה", וביצה שלוקה היא ביצה שבשולה עד לרמה שנתקשתה, הקרויה כיום "ביצה קשה".⁸

משך הזמן של גלגול ביצה הוא מדד לזמן מועט:

וכמה היא טומאה [משך הזמן של הסתרות האשה כדי לאסרה בחשד סוטה]? כדי ביאה. וכמה היא כדי ביאה? כדי העראה. וכמה היא כדי העראה? רבי ליעזר אומר: כדי חזרת דקל, רבי יהושע אומר: כדי מזיגת הכוס, בן עזי אומר: כדי מזיגת הכוס לשתותו, רבי עקיבא אומר: כדי לצלות ביצה...⁹

הזמן המוגדר בתוספתא ובבבלי כ"כדי לצלות ביצה" מופיע בירושלמי כ"גלגול ביצה".¹⁰ משמע, שאין הבדל משמעותי בין גלגול לבין צליה. אפשר, שגלגול הוא ביטוי מיוחד לשעור המועט, ואילו צליה יכולה להיות ממושכת כמו בצלית בשר, או קצרה, כשמדובר בבישול ביצה. משך הזמן של גלגול ביצה הוא קצר ביותר, כפי שניתן להסיק מן המדדים האחרים בברייתא. השימוש בגלגול ביצה כשעור זמן מינימלי של יחוד המספיק להעראה, מורה על כך שגלגול ביצה נחשב לסוג הבישול הראשוני והקל ביותר. ולכן הוא גם משמש כדוגמה במשנתנו. וכן הוא גם בסיפור הבא:

תניא, אמר רבי יהודה: פעם אחת היינו יושבין לפני רבי עקיבא ותשעה באב שחל להיות בערב שבת היה, והביאו לו ביצה מגולגלת וגמעה בלא מלח ולא שהיה תאב לה אלא להראות לתלמידים הלכה.¹¹

⁷ משנה מסכת עוקצין פרק ב ד - ו

⁸ יש להעיר על רש"י תמוה ביבמות: מגולגלים - כמו ביצה מגולגלת (עוקצין פ"ב מ"ו) דחוקין ועומדים בחבית. וצ"ע.

⁹ ראו: תוספתא סוטה א ה"ב, ירושלמי סוטה א ב, טז ע"ג. בבלי סוטה ד ע"א.

¹⁰ ירושלמי סוטה א ב, טז ע"ג: "רבי עקיבא אומר כדי גלגול ביצה"

¹¹ עירובין מא ע"א

אכילת ביצה מגולגלת בלי מלח היא אכילה ראשונית, מיידית ביותר. המינימום של אוכל מבושל: רבי עקיבא אכלה בצורה זו כדי להורות הלכה בענין סעודה המפסקת.¹² יתכן שאכילת ביצה מגולגלת בלא מלח נחשבת לאחד מן הדברים ה"משיבים את הלימוד" למי ששכחו, היא שאדם אינו שטוף בתאוות אכילה אלא אוכל לקיום עצמו ברמה הבסיסית ביותר.¹³

נראה, שהבחירה של המשנה לתאר את סוגי הבישול הבסיסיים ביותר באמצעות הביצה, נובעת מכך שהביצה נחשבה למאכל הנזקק למינימום בישול כדי להכשירו לאכילה.¹⁴

ד. גלגול ביצה וצלייתה

מכיון שהמשנה בפרק ראשון מזכירה יחד צלית בשר, בצל וביצה, יש להניח שצלית ביצה היא בישולה, כשם שצלית בשר ובצל נחשבות לאיסור בישול. השאלה היא האם גם ביצה מגולגלת נחשבת לביצה מבושלת? במשנתנו, חלקו תנא קמא ורבי יוסי, ובמבט ראשון היה ניתן לומר שהם חולקים בשאלה אם מותר או אסור לגלגל ביצה. אלא שהם דנים במקרה מסוים, של נתינת הביצה בצד המיחם כדי שתתגלגל, והשאלה היא אם מחלוקתם היא לגבי השאלה אם זה בישול, או אם מותר לבשל בדרך שכזאת.

מן הירושלמי נראה, שאכן המחלוקת היא בשאלה של הגדרת שעור הבישול:

תמן תנינן: תפוח שריסקו ונתנו לתוך העיסה וחימיצה הרי זו אסורה. תני: רבי יוסי מתיר. רבי אחא רבי אבהו בשם רבי יוסי בר חנינה: מה פליגין? במחמץ במימיו, אבל המחמץ בגופו דברי הכל מותר. רבי יוסי כדעתיה: כמה דו אמר תמן: "אין חימוצו ברור", כן הוא אמר הכא: "אין תבשילו תבשיל ברור".¹⁵

לדעת הירושלמי, רבי יוסי חולק על עצם הגדרת הגלגול כבישול, והוא סובר ברישא, שגלגול ביצה איננו מבשל. מן ההקבלה לחימוצה של עיסה באמצעות תפוח עולה שהחסרון הוא במידת הבישול. לפיכך, המחלוקת של רבי יוסי היא על שני חלקי הרישא, שהרי הוא סובר שגלגול ביצה אינו בישול, ולכן בין אם בצד המיחם ובין אם בתוך סודרין, הוא מתיר. לפי הסבר זה, מכיון שבסיפא מדובר בצליה גמורה, לכן גם רבי יוסי אוסר. מן הירושלמי לא ברור מה דעת תנא קמא בגלגול ביצה, האם הוא אוסר זאת מפני שזה נחשב בעיניו כבישול גמור, או שהוא אוסר גם מה שבישולו "אינו ברור", מספק, או מחשש שמא יגיע לכלל בישול גמור.

בבבלי פוסק רב יוסף בהחלטיות:

איבעיא להו: גלגל מאי? אמר רב יוסף: גלגל חייב חטאת.¹⁶

לדברי רב יוסף "גלגול ביצה" שבמשנה, הוא איסור גמור מן התורה. משפט זה הפותח את הסוגיה בבבלי, מבטל לכאורה את האפשרות להבחין בין הרישא והסיפא על בסיס החילוק בין "גלגול" לבין "צליה", שהרי גם גלגול הוא איסור גמור.

אלא שהמשך הגמרא מעורר ספק גם לגבי עמדתו של רב יוסף:

אמר מר בריה דרבינא: אף אנן נמי תנינא: כל שבא בחמין מלפני השבת שורין אותו בחמין בשבת, וכל שלא בא בחמין מלפני השבת מדיחין אותו בחמין בשבת, חוץ מן המליח ישן וקוליים האיספנין שהדחתן זו היא גמר מלאכתן. שמע מינה.¹⁷

יש שני פירושים אפשריים למשנת "כל שבא בחמין" והם תלויים בשאלה כיצד יש להבין את הביטוי "זו היא גמר מלאכתן", של המליח הישן וקוליים האיספנין. אפשר לומר שהם "קלי הבישול", והדחתם בחמין היא גמר מלאכת בישולם. המונח "גמר מלאכתן" משמש בגמרא גם עבור אב מלאכה אחר לגמרי – מלאכת "מכה בפטיש", שהיא המלאכה המגדירה השלמת כל הכשרה של חפץ לשימוש ייעודי.¹⁸ יתכן שהסיבה לחייב חטאת בשטיפת המליח

¹² ראו הערה בתוס' שם: עירובין מ"ב: ביצה מגולגלת - בפ"ח קבלה בדינינו כי ר' עקיבא אותה שנה מסוכן היה והביאו לר"ע הרופאים לגמע ביצה מגולגלת באחרית היום ורבי יהודה לא דקדק לפיכך סמך על מה שראה ולא ידע העיקר על מה עשה כך.

¹³ הוריות י"ג ע"ב: תנו רבנן: חמשה דברים משכחים את הלימוד האוכל ממה שאוכל עכבר וממה שאוכל חתול והאוכל לב של בהמה והרגיל בזיתים... חמשה דברים משיבים את הלימוד: פת פחמין וכל שכן פחמין עצמן והאוכל ביצה מגולגלת בלא מלח והרגיל בשמן זית והרגיל בייין ובשמים והשותה מים של שירי עיסה ויש אומרים אף הטובל אצבעו במלח ואוכל

¹⁴ בעיונו במסכת יום טוב הסתבר שגם בה מרכזיותה של הביצה במשנת הפתיחה, שהעניקה למסכת את שמה השני והידוע, הצבענו על כך שהביצה מסמלת את ענין בישול האוכל בנושא מרכזי בהלכות יום טוב ובאופיו. גם קביעת שעור "כביצה" כשעור מינימלי של אכילה לעניינים מסוימים נובע מאותה סיבה.

¹⁵ ירושלמי שבת פרק ג דף ה טור ג

¹⁶ שבת לח ע"ב

¹⁷ שבת לח ב – לט א, ציטוט המשנה ממסכת שבת, כב ב.

¹⁸ שבת עה ע"ב, "רבה ורבי זירא דאמרי תרוויהו, כל מידי דאית ביה גמר מלאכה, חייב משום מכה בפטיש". במשנה לא מופיע המובן הזה של "גמר מלאכה" כהגדרה של מלאכת מכה בפטיש. להגדרתה המדויקת של מלאכה זו יוקדש שעור בהמשך, אי"ה.

הישן וקוליים האספנין היא אב המלאכה "מכה בפטיש", וזה גם האיסור בגלגול ביצה. אף על פי שאין בחימום הקל כדי לחייב משום מלאכת מבשל, אפשר לחייב עליו משום גמר מלאכה, דהיינו, מכה בפטיש.¹⁹ העובדה שרבי יוסף אמר דברו רק על הרישא, על גלגול ביצה, מותרה מקום להתלבטות בדבר הצליה שבסיפא. האם לדעת רבי יוסף בסיפא ודאי חייב חטאת לכולי עלמא, מכיון שצליה חמורה מגלגול, או שמא ההבדל בין אופני הבישול – בין המיחם והסודרין לבין החול והאבק, משפיע על איסור הבישול.

ה. תולדות חמה

נעבור עתה לדון בטיבם של אמצעי הבישול שבמשנה. המיחם, הסודרין, החול ואבק הדרכים. נקודת המוצא לדיון זה מצויה בתוספתא:

רבן שמעון בן גמליאל אומר מגלגלין ביצים על גבי גג של סיד רותח ואין מגלגלין ביצים על גבי עפר רותח²⁰ בתוספתא קיימת הבחנה בין גלגול ביצים על גג מסויד לבין גלגולן על גבי עפר רותח. בירושלמי, הסבירו שיסוד ההיתר של רבן שמעון בן גמליאל הוא שהגג הרותח הוא "תולדות חמה", ואין בכך בכלל איסור בישול.²¹ תמן אמרין: חמה מותרת, תולדת חמה אסורה. רבנן דהכא אמרין: בין חמה בין תולדת חמה מותרת. מתניתא פליגא על רבנן דהכא: לא יטמינה בחול ובאבק דרכים בשביל שתצלה? שנייא היא שהוא עושה חריץ.²² הירושלמי מכיר מחלוקת אם מותר לבשל בתולדות חמה. ומבקש להעמיד את משנתנו כדעה המקילה, היא דעת רשב"ג המתיר לגלגל ביצים על גג רותח. כדי להסביר את איסור ההטמנה בחול ובאבק דרכים, נזקק הירושלמי למלאכה אחרת לגמרי – מלאכת חורש: "שהוא עושה חריץ". ובכך מבואר גם החילוק שבין הגג לעפר לפי רשב"ג – הגג מותר כי הוא תולדות חמה, ואילו העפר אסור כמו החול והאבק שבמשנה – מפני איסור חריצת הקרקע, שהוא תולדת חורש. לפי הירושלמי מובן שהחילוק בין הרישא לסיפא של המשנה אינו נובע מן ההבדל בין מקורות החום – המיחם הוא תולדות האור, החול הוא תולדות חמה, ומן הראוי היה להקל בסיפא. הבדל הוא מאופיו של החומר – בחול יש ממד של עשיית חריץ. גם בבבלי צרפו לפירוש המשנה את ההלכה של תולדות חמה:

ולא יפקיענה בסודרין. והא דתנן: נותנין תבשיל לתוך הבור בשביל שיהא שמור, ואת המים היפים ברעים בשביל שיצננו, ואת הצונן בחמה בשביל שיחמו²³ לימא רבי יוסי היא ולא רבנן! אמר רב נחמן: בחמה דכוליה עלמא לא פליגי דשרי, בתולדות האור כוליה עלמא לא פליגי דאסיר, כי פליגי בתולדות החמה; מר סבר: גזרינן תולדות החמה אטו תולדות האור, ומר סבר: לא גזרינן.²⁴

לפי הבבלי הסודרין שברישא אף הם תולדות חמה, ורבי יוסי מתיר להפקיע בהם את הביצה כפי שרבן שמעון בן גמליאל מתיר בבירייתא לגלגלה על גג מסויד רותח. לעומת זאת, הירושלמי פירש את הסודרין כמו המיחם, וסבר שהיתרו של רבי יוסי נובע מכך שאין בכך "בישול ברור". לפי הירושלמי, תנא קמא ורבי יוסי חולקים גם במקרה של מיחם וגם במקרה של סודרין, בשאלה אם גלגול ביצה נחשב לבישול, ואילו לפי הבבלי, הם חולקים רק במקרה של סודרין, בשאלה אם בישול בתולדות חמה נחשב בישול.

ו. הפקעה בסודרין

נמצאנו אומרים שיש במשנה שלשה מקורות חום, המיחם הוא תולדות האור, החול והאבק הם תולדות חמה, והסודר – שנוי במחלוקת התלמודים. לפי הירושלמי הוא תולדות אור, ולפי הבבלי – תולדות חמה. מלבד

¹⁹ דיון מקיף בשאלה אם מדובר במלאכת מבשל או מכה בפטיש, בשו"ת חדות יעקב של הרב יעקב עדס: שו"ת חדות יעקב חלק או"ח סימן כז, ושם הפניה לדיוני האחרונים בנושא זה. וכך דן בזה בשו"ת דברי יציב חל או"ח סימן קנה או ז'. והביא דעות האחרונים לכאן ולכאן. ומחלוקת הראשונים בביאור "הדחתן זו גמר מלאכתן".

²⁰ תוספתא שבת ב הלכה כב

²¹ ע"י רשב"א ד"ה רבן שמעון, לט ע"א, שהביא מן הירושלמי הזה ראייה שרשב"ג ורבי יוסי סוברים שניהם שאין איסור בישול בתולדות חמה. איסור הבישול בתולדות חמה הוא רק גזירה דרבנן – שמא יחליפו בין תולדות חמה לתולדות האור. (שבת לט ע"א: "גזרינן תולדות חמה אטו תולדות האור"). בדוד שמש ביתי זו בעיה מהותית מאד – קשה להבחין בין מים שמוצאם מדוד השמש לבין מים שמוצאם מדוד חשמלי או הסקה. לדיון מקיף בענין דוד שמש ע"י לדוגמה שו"ת יביע אומר ח"ד סימן ל"ד, ציץ אליעזר ח"ז סימן י"ט, וחלק כ' סימן טז, כמייצגי עמדת המקילים ומחנת יצחק ח"ד סימן מד כמייצגי של עמדת המחמירים.

²² ירושלמי שבת ג ה"ג, ו ע"א

²³ שבת כב משנה ד

²⁴ שבת לט ע"א

ההבחנה בטיבו של מקור החום, מצויה גם הבחנה במרקם של המחמם – חול ואבק מעוררים בעיה שאינה קשורה כלל לבישול, אלא לחרישה וטלטול.²⁵ מפרשי המשנה הסבירו את הפעולה של הפקעה בסודרין לפי שיטתו של הבבלי: הגאונים פירשו:

מביאין מטלית או סודר ומניחין אותן בשמן ש עד שמתחממות יפה יפה וכורכין את ה}ביצה בהן ושונין ומשלשין אותה עד שתיתגלגל, [זזהו לא יפ]קיענה [בסודרין].²⁶ ואילו רש"י פירש:

ולא יפקיענה בסודרין - לא ישברנה על סודר שהוחם בחמה כדי שתצלה מחומו של סודר.²⁷ סביר להניח, שאם שוברים את קליפת הביצה קודם לחימומה על גבי הסודר, היא תתבשל יותר מאשר אם מבשלים אותה בקליפה. אלא שאין בכך נפקא-מינה מהותית לפירוש המשנה, שהרי גם הגאונים וגם רש"י אינם מפרשים כדעת הירושלמי, שבישול קל זה אינו "בישול ברור". לדעתם יש בכך משום בישול, אלא שאם זו תולדת חמה, הבישול הזה מותר.

ז. הטמנה בחול

בשני התלמודים פירשו את הסיפא של המשנה כעוסקת באיסור אחר לגמרי. הירושלמי הסביר שהאיסור בסיפא הוא "שמא יעשה חריץ" – איסור הקשור למלאכת חורש. זאת, כדי שלא ינבע מן הסיפא שיש איסור לבשל בתולדות חמה. גם הבבלי פירש את הסיפא במגמה דומה, מסיבה דומה:

ולא יטימינה בחול. וליפלוג נמי רבי יוסי בהא! רבה אמר: גזרה שמא יטמין ברמץ. רב יוסף אמר: מפני שמזיז עפר ממקומו. מאי בינייהו? איכא בינייהו: עפר תיחוח,

הגמרא מקדימה שאלה לפירושם של רבה ורב יוסף. השאלה מניחה שרבי יוסי מתיר בתולדות חמה ולכן היה עליו להתיר גם בסיפא. לפי תירוניהם של רבה ורב יוסף, אכן מותר לבשל בתולדות חמה, לדעת רבי יוסי. כפי שרשב"ג התיר זאת בברייתת הגג הרותח.²⁸

רבה ורב יוסף פירשו שבסיפא, לדעת רבי יוסי, אין עוסקים כלל באיסור בישול מדאורייתא, אלא בגזירות דרבנן. לדעת רבה מדובר על סייג של בישול: "שמא יטמין ברמץ", ולדעת רב יוסף, הבעיה היא של איסור טלטול. אלמלא ברייתת הגג הרותח, היה הפירוש הזה לסיפא נראה אילוץ דחוק במשנה, אולם קיומה של ברייתא זו וההבחנה הפשוטה שהיא יוצרת בין גג לבין חול, מורה שאכן החילוק הזה מעוגן יפה במקורות התנאים. הפירוש הזה של המשנה מחזק את ההנחה הראשונית, שהמשנה אינה עוסקת במלאכת מבשל אלא בדרך הטיפול בביצה בשבת.

ח. סילון של טבריה

בשני מישורים שבהם מתנהל הדיון במלאכת מבשל בעקבות משנתנו. האחד הוא המישור של אמצעי החימום: אש ותולדותיה, חמה ותולדותיה. השני הוא המישור של שעור הבישול. לפי הירושלמי משמע שלא כל חימום של מאכל נחשב הוא בישולו הגמור.

שתי הפיסקאות הבאות בגמרא עוסקות בשני המישורים הללו. הפיסקה הראשונה, זו העוסקת בחמי טבריה, מתייחסת לאמצעי החימום:

מעשה שעשו אנשי טבריא והביאו סילון של צונן לתוך אמה של חמין²⁹ אמרו להן חכמים אם בשבת כחמין שהוחמו בשבת

²⁵ יש להסב את תשומת הלב לכך שזו בעיה כללית בהלכות שבת, פעולות יומיומיות שונות אינן מתמינות באופן פשוט לאבות מלאכות, ופעולה אחת יכולה לכלול כמה אבות מלאכות, או לנבוע מאבות מלאכות שונים. נושא זה יידון בהרחבה בפרק שביעי, על משנת ל"ט אבות. לענין החול והאבק: בירושלמי מפורש שהטמנה בקמח אינה נחשבת לאיסור חרישה. הדבר מובן מכיון שאיסור חורש הוא בקרקע דווקא, ולא בפירות.

²⁶ תשובות רב נטרונאי גאון - ברודי (אופק) תשובות פרשניות סימן תיז

²⁷ רש"י מסכת שבת דף לח עמוד ב

²⁸ הסבריהם של רבה ורב יוסף להלכת חול ואבק דרכים הם רק אליבא דרבי יוסי, ודעת רשב"ג, הסבורים שמותר לבשל בתולדות חמה. להלכה, נפסק כדעת חכמים שאסור לבשל בתולדות חמה, וזו הסיבה לאסור גם חול ואבק דרכים. הרמב"ן (לט א', ד"ה והא דתניא) מסביר שמשום כך השמיט הרי"ף את היתר גג רותח. הרשב"א מציין שהרי"ף נזקק לדבריהם של רבה ורב יוסף רק לפרוש המשנה אך לא להלכה. (חדושי הרשב"א, ד"ה רבה אמר, לט ע"א)

²⁹ הראשונים נחלקו בשאלה אם המים הצוננים עצמם התערבו בתוך המים הקרים, או שהצינור של המים הקרים עבר בתוך המים החמים והמים עצמם לא התערבו. מדברי רש"י משמע שהמים עצמם התערבו, התוספות חולקים וסבורים שהצינור של המים הקרים עבר בתוך החמים. (עיי' בחידושי הריטב"א, ד"ה מעשה, לח ע"ב) הסילון של אנשי טבריא הוא מציאות שכיחה בעולם

אסורין ברחיצה ובשתיה ביום טוב כחמין שהוחמו ביום טוב אסורים ברחיצה ומותרין בשתיה.³⁰ המשנה של אנשי טבריה עוקבת למשנת הביצה בפרק כירה, ועוסקת בבישול מים. הגמרא מבינה שהמעשה הזה הוא המשך למשנה הקודמת ויש בו ראייה לאחת העמדות שהוזכרו בה.³¹ הלכת חמי טבריה דומה למשנת הביצה מפני שיש בה נתינה של מאכל קר לתוך מקור חום, כנתינת הביצה בסודרין, בחול ובאבק הדרכים.

בשלמא למאן דאמר גזרה שמא יטמין ברמץ היינו דדמייא להטמנה, אלא למאן דאמר מפני שמזיז עפר ממקומו מאי איכא למימר? מי סברת מעשה טבריא אסיפא קאי? ארישא קאי? לא יפקיענה בסודרין, ורבי יוסי מתיר. והכי קאמרי ליה רבנן לרבי יוסי: הא מעשה דאנשי טבריא דתולדות חמה הוא, ואסרי להו רבנן? אמר להו: ההוא תולדות אור הוא, דחלפי אפיתחא דגיהנם.³²

השאלה היסודית שעומדת לפני הגמרא היא האם איסור חמי טבריה דומה לאיסור בסיפת המשנה הקודמת לה – גזירה על ההטמנה, או שהוא דומה לנושא הקודם באותה משנה, לדעת הבבלי – הטמנה בתולדות חמה. אם מפרשים את מעשה אנשי טבריה כהמשך לסיפא של המשנה הקודמת, כאיסור הטמנה, קשה לרב יוסף שאמר "מפני שמזיז עפר ממקומו", שהרי אין כאן עפר, ולכן מוצע פירוש שהולם גם לרישא – לשאלת מקור החום. כדי לפרש כך צריך לחדש שחמי טבריה הם "תולדות אור". מקור החום שלהם אינו בשמש, אלא בחום של פנים כדור הארץ, שהוא, בלשונם האגדית של חכמים "פתחא דגיהנם".

יתכן שאפשר להסיק מכאן, שמקור חום שאינו אש ממש, מעשה ידי אדם, אך אינו תולדת חמה, דינו כתולדת אש. מסקנה זו תשפיע על הפסיקה בדבר מקורות חום חדשים, כגון החשמל. יש לחדד את הספק – האם יש תנאי מחייב שמקור החום יהיה אש, או שיש תנאי פוסל – שמקור החום אינו יכול להיות החמה.³³

אמר רב חסדא: ממעשה שעשו אנשי טבריא ואסרי להו רבנן בטלה הטמנה בדבר המוסיף הבל, ואפילו מבעוד יום. אמר עולא: הלכה כאנשי טבריא. אמר ליה רב נחמן: כבר תבריהו אנשי טבריא לסילוניהו.³⁴

רב חסדא פירש את מעשה טבריה כרבה, כהלכה הנובעת מאיסור הטמנה בדבר המוסיף הבל. עולא פסק כאנשי טבריה, אך אין לדעת מה טעמו, האם סבר שחמי טבריה הם תולדות חמה וסבר שמותר לבשל בתולדות חמה, או שסבר שמים בתוך מים אינם נחשבים להטמנה כלל.³⁵ ומסקנת הסוגיה היא שהדבר נאסר.³⁶

ט. חימום כנגד המדורה

אחרי סוגיה ארוכה העוסקת ברחיצה בשבת ובגזירת מרחצאות, שאף היא נובעת מחששות של מלאכת מבשל – חימום המים למרחץ – חוזרת הגמרא לדון, סביב ענייני הרחיצה, בהלכות בישול. בחלק הזה של הסוגיה הדין ממוקד בתכלית ובתוצאת הבישול, ולא כמקודם, באמצעים.

תנו רבנן: מתחמם אדם כנגד המדורה ויוצא ומשתטף בצונן, ובלבד שלא ישתטף בצונן ויתחמם כנגד המדורה, מפני שמפסיר מים שעליו.

תנו רבנן: מיחם אדם אלונטית ומניחה על בני מעים בשבת, ובלבד שלא יביא קומקומוס של מים חמין ויניחנו על בני מעים בשבת, ודבר זה אפילו בחול אסור מפני הסכנה.

תנו רבנן: מביא אדם קיתון מים ומניחו כנגד המדורה, לא בשביל שיחמו, אלא בשביל שתפיג צינתן. רבי יהודה אומר: מביאה אשה פך של שמן ומניחתו כנגד המדורה, לא בשביל שיבשל אלא בשביל שיפשר. רבן שמעון בן גמליאל אומר: אשה סכה ידה שמן ומחממתה כנגד המדורה, וסכה לבנה קטן, ואינה חוששת.³⁷

המודרני, בשתי האפשרויות: צינור מים קרים עובר בתוך מערכת מחממת, כדוגמת דוד שמש או הסקה, ומים קרים מתערבבים עם מים חמים – בכל צנרת מים ביתית.

³⁰ שבת פרק ג משנה ד

³¹ הרשב"א מעיר שלא סביר שהמעשה הזה הוא ראייה לשתי הדעות, כל אחת לפי טעמה. (חדושי הרשב"א שבת לט ע"ב, ד"ה ואם תאמר.)

³² שבת לט א - ב

³³ ההיתר לבשל בחמה, הוסבר משום "אין דרך בשול בכך" (רש"י ד"ה דשרי, לט ע"א. וכן לשון הר"ן על הרי"ף בדף יח ע"א מדפי הרי"ף, ד"ה בחמה). המפרשים דנו בשאלה מדוע יש בכך כדי להתיר. האם דומה הדבר להיתר הכללי של עשיית מלאכה שלא כדרכה, "כלאחר ידי" וכיוצא בזה, או שזו הלכה מיוחדת בבישול – שרק בישול באש נחשב בישול, כדרך שהיתה במשכן. להרחבה בענין עי' דיונו של הגר"שז אוירבך על החשמל, (שו"ת מנחת שלמה ח"א סימן יב אות ב'), בתשובת האגרות משה, או"ח ח"ג סי' נב, בענין המיקרוגל. לדיון מפורט בשאלה מהי סיבת הפטור של "תולדות חמה", הגדרת אש, ומה מעמדם של מקורות חום חדשים שאינם תולדות חמה ואינם אש – ראו מאמרו של הפרופ' זאב לב, ב"תחומין" ח' עמ' 21 ואילך.

³⁴ שבת לט ב

³⁵ שני הפירושים מוצעים על ידי הרמב"ן במלחמות ה', והובאו גם בחידושי הריטב"א, בד"ה "אמר עולא".

³⁶ הראשונים דנו בשאלה האם רב חסדא אוסר רק משום הטמנה, כרבה, או שלדעתו יש בחמי טבריה גם איסור משום בישול בתולדות האור או תולדות חמה. עי' ברשב"א ד"ה ואם תאמר, לט ע"ב.

הברייתות עוסקות בחימום אצל המדורה, מותר לחמם אלונטיית,³⁸ אסור לחמם מים, אבל מותר לקרב מים או שמן למדורה כדי להפשיר. אלו שתי שאלות נפרדות בדבר הדבר המתבשל, האחת האם בחימומו בכלל מתקיים בישול: באלונטיית אין בכלל ממד של בישול ואילו במים יש איסור. מכאן שחימום בלבד אינו נחשב לבישול.³⁹

לגבי המים והשמן, נראה שהברייתות מבדילות בשעורי החום, בטמפרטורה. בברייתא הראשון, חום הגוף אינו נחשב למחמם מים, אבל חום המדורה נחשב. בברייתא השלישית העמדת הקומקום או פך השמן סמוך למדורה "לא בשביל שיחמו אלא בשביל שתפיג צינתן", "לא בשביל שיבשל אלא בשביל שיפשר" – אינה נחשבת לבישול. ההבדל בין שני המצבים, שיחמו ושיבשל, לבין תפוג צינתן ויפשר – הוא הבדל בטמפרטורה, אך גם הבדל בכוונת האדם, ויש מקום לדון בשאלה אם הגורם המכריע הוא הגורם האובייקטיבי – הטמפרטורה המושגת, או הגורם האנושי – כוונת האדם.

מסוגית הגמרא על הברייתא השלישית עולות מספר הבחנות בגדרי הבישול. בברייתא השלישית יש שלש דעות, תנא קמא, רבי יהודה ורבן שמעון בן גמליאל. תנא קמא עוסק במים. הוא מגביל את קירובו של קומקום החמין למדורה למקום שבו רק "תפיג צינתן". רבי יהודה עוסק בשמן, וחוזר על הוראה דומה לזו של תנא קמא, במקום קומקום חמין הוא דן בפך של שמן. ובמקום הניגוד בין חימום אסור להפגת צינה המותרת במים, הוא מנגיד בין בישול אסור להפשרה המותרת. רבן שמעון בן גמליאל מתיר לאשה לסוך ידה בשמן ולחממה כנגד המדורה. משמע – הוא אסור להניח פך שמן אצל המדורה. האמוראים נחלקו בהבנת עמדות התנאים במשנה, מחלוקת הנובעת מן הצורך לתרגם את העובדות הסיפוריות למונחים עקרוניים.

איבעיא להו: שמן מה הוא לתנא קמא? רבה ורב יוסף דאמרי תרוייהו להתירא, רב נחמן בר יצחק אמר לאיסורא. רבה ורב יוסף דאמרי תרוייהו להתירא: שמן אף על פי שהיד סולדת בו מותר, קסבר תנא קמא: שמן אין בו משום בשול. ואתא רבי יהודה למימר: שמן יש בו משום בשול, והפשרו לא זה הוא בשול. ואתא רבן שמעון בן גמליאל למימר: שמן יש בו משום בשול, והפשרו זהו בשול.

רב נחמן בר יצחק אמר לאיסורא: שמן אף על פי שאין היד סולדת בו אסור, קסבר: שמן יש בו משום בשול, והפשרו זהו בשול. ואתא רבי יהודה למימר: הפשרו לא זהו בשול. ואתא רבן שמעון בן גמליאל למימר: שמן יש בו משום בשול, והפשרו זהו בשול. רבן שמעון בן גמליאל היינו תנא קמא! איכא בינייהו כלאחר יד.

הדעה המקילה ביותר היא דעת תנא קמא על פי הסברם של רבה ורב יוסף: בשמן בכלל אין בישול, כמו אלונטיית. בקוטב המחמיר מצויה דעת רשב"ג שאוסר אפילו הפשרת שמן. בתווך – הדעות המבחינות בין דרגות שונות בחימום השמן.

מן הדין במשנת המדורה נמצאנו למדים שגם לפי הבבלי, קיים ממד של הגדרת המלאכה על פי השפעת החימום על הדבר המתחמם: מן הקוטב הקיצוני האחד, שבו אפילו חימום קל של קוליס האספנין והמליח ייחשב לבישול, ועד האלונטיית ויש אומרים גם שמן – שגם הבאתם לטמפרטורה גבוהה מאד ולאורך זמן לא תחשב לבישול, מפני שאין לחימום זה כל משמעות להשבחתו ותיקונו של החפץ.

י. יד סולדת בו

רב נחמן בר יצחק הזכיר בדבריו על ברייתות המדורה, את שעור החימום "יד סולדת בו". שעור זה מקורו בדברי שמואל המובאים בהמשך הסוגיה:

אמר רב יהודה אמר שמואל: אחד שמן ואחד מים, יד סולדת בו - אסור, אין יד סולדת בו - מותר. והיכי דמי יד סולדת בו? אמר רחבא: כל שכריסו של תינוק נכוית.⁴⁰

³⁷ שבת מ ע"ב

³⁸ מן הברייתא משמע שההבדל בין האלונטיית לקומקום קשור אך ורק לבעיה של חימום המים ומלאכת מבשל. אבל קיימת גם בעיה נוספת הנוגעת לענין רפואה בשבת. עיי' תוד"ה בלבד. ועיי' בדיונו של הציץ אליעזר, ח"ח סימן טו. (קונטרס משיבת נפש בעניני רפואה).

³⁹ לשון המשנה ברורה בסעיף הפותח את סימן שי"ח באורח-חיים ובו מוגדרת מלאכת מבשל: "אף דמים ראוי לשתיה בלא בישול וה"ה חלב מ"מ חייב כיון דמשתבח ע"י הבישול" (אורח חיים שי"ח א). ועיי' בשו"ת אגרות משה, אורח חיים ח"ד סי' צח, המבהיר שבישול אינו חימום בעלמא, אלא "שנשבח בזה הדבר באיזה דבר".

⁴⁰ שבת מ ע"ב

לפי דברי שמואל, המדד של בישול בנוזלים שבהם לא חל שינוי מהותי מעבר לחימום עצמו – מים ושמן, חייב להיות מידת החום. וזו, מוגדרת כ"ד סולדת בו", או כפירושו של רחבא: כל שכריסו של תינוק נכזית. זה הוא שעור שונה משעורי בישול שנאמרו בתבשילים ומוצקים: "כמאל כל בן דרוסאי", שליש או חצי בישולו, מצטמק ויפה לו, עד מצטמק ורע לו. כל המדדים הללו מתחשבים בתהליך הבישול וההשתנות של המאכל המתבשל. במים כל השעורים הללו אינם רלוונטיים כי למים לא קורה מאומה, מלבד עצם החימום.⁴¹

בעל המשנה-ברורה ובעל האגרות משה, מבחינים בין חימום מים לבין חימום של חפצים כדוגמת האלונטית, בכך שהמים "משבתחים". אולם אם ההשבחה אינה אלא החום, הרי שגם חימומו של בגד ביום חורף קר, כדי להתעטף בו ולהתחמם, יש בה תועלת והשבחת מצבו של הבגד. לפיכך יש להבחין בין התועלת שבחימום מים לבין זו שבחימום אלונטית, או שמן לדעת אלו הסבורים שאין בישול בחימום שמן. דומני שמבחינת פסיקלית או כימית גרידא אי אפשר להצביע על הבדל ממשי. ולכן נראה שיש לפרש את הדבר רק מבחינת אופי התועלת לאדם. מבחינת השימוש של בני אדם, ההבדל בין שתית חמין לשתית צוננין הוא הבדל משמעותי. יש משמעות אחרת לחלוטין לשני אופני השתיה הללו. מה שאין כן ההבדל בין לבישת בגד שחומם קודם ללבישתו לבין בגד רגיל. אמנם נעים יותר – בחורף, אך לא שונה מהותית.

יא. כלי שני

הלכה נוספת שעולה מסיפור ההמשך, היא ההבחנה בין כלי ראשון לכלי שני:

אמר רבי יצחק בר אבדימי: פעם אחת נכנסתי אחר רבי לבית המרחץ ובקשתי להניח לו פך של שמן באמבטי, ואמר לי: טול בכלי שני ותן. שמע מינה תלת, שמע מינה: שמן יש בו משום בשול, ושמע מינה: כלי שני אינו מבשל, ושמע מינה: הפרשו זהו בשול.

שתים מן המסקנות מסיפורו של רבי יצחק בר אבדימי נוגעות לדיון על השמן ומהוות עזר לפסיקת ההלכה במחלוקת הקודמת. אבל הלכת הכלי השני היא חידוש נפרד. ויש לדון בה בפני עצמה. מן הביטוי "כלי שני אינו מבשל", משמע שאין זו הלכה מיוחדת להלכות שבת, אלא עקרון כללי בבישול, שיש לו השלכות גם על שאלות אחרות של איסור והתר. ⁴² אם ההבחנה בין כלי ראשון וכלי שני נוגעת למישור התוצאה של הבישול, אפשר שהוא ניתן להעברה בין הלכות שבת לבין הלכות איסורים אחרים. אבל אם החסרון בבישול בכלי שני נוגע לאופיו של התהליך, דומה הדבר לחסרון של בישול בחמה ותולדותיה. החסרון בהגדרת הבישול לפי הבנה זו מתייחס רק לאופיו של התהליך כמלאכה, אך לא לתוצאה – שהרי אין הבדל אם ביצה חוממה על גג רותח או בסודר שחומם על יד מיחם – ואם כך, אין חשיבות להבחנה בין כלי ראשון לכלי שני בשאר איסורים.⁴³

יב. רבי בחמי טבריה

כדרכם של סיפורי מעשים, גם הסיפור אודות רבי יצחק בר אבדימי ורבי⁴⁴ בחמי טבריה מעורר שאלות על אודות המשמעות ההלכתיות של העובדות המתוארות בו. כך שלא ניתן להסיק ממנו מסקנות הלכתיות חד-משמעיות:

אמר רבינא: שמע מינה, המבשל בחמי טבריה בשבת חייב. דהא מעשה דרבי לאחר גזירה הוה, ואמר ליה: טול בכלי שני ותן. איני? והאמר רב חסדא: המבשל בחמי טבריה בשבת פטור! מאי חייב נמי דקאמר מכת מרדות.⁴⁵

רבינא הסיק מן הסיפור שהמנעותו של רבי מהנחת השמן בחמי טבריה נובעת מכך שיש איסור לבשל בהם, אולם רב מאמרו של רב חסדא מגלה שאין איסור תורה בכך. השאלה מה דינו של המבשל בחמי טבריה – אם

⁴¹ מובן ששעור זה אינו מדויק, כשאר שעורי חז"ל, אבל בעת החדשה, כשמכשירי המדידה מדויקים, ניתנים גם שעורים מדויקים לשעורי ההלכה. השעור שקבעו האחרונים ל"יד סולדת" נע בין 40 ל-45 מעלות צלזיוס. ועי' בשו"ת יחל ישראל סימן כ' שסיכם הדעות בענין.

⁴² בחולין קד ב, מובא בגמרא "כלי שני אינו מבשל" לענין בשר בחלב. וכן נפסק להלכה בשלחן ערוך יורה דעה קה ב. התוספות תהו, מה נפקא-מינה בין כלי ראשון לשני לענין בישול, שהרי הגורם הקובע הוא החום, ואם הגיע ליד סולדת בו, גם בכלי שני הוא מבשל. (ד"ה ושמע מינה, מ ע"ב). ועי' בפני יהושע שם. עי' בחידושי הר"ן, ד"ה מכת מרדות דרבנן, (מ' ע"ב), שדן בשאלה אם חמי טבריה נחשבים לכלי ראשון או שני לענין הגעלת כלים. בשל העברת הלכה זו גם להלכות איסור והיתר, חייבים לומר שהפגם הוא גם בתוצאה ולא רק בתהליך, שהרי באיסורים, (לבד מאיסור בישול בשר בחלב או איסור בישולי עכו"ם) השאלה הנדונה היא השאלה של התוצאה – מצב התערובת האיסורית, ולא של התהליך – אופן הבישול. ועי' בחידושי הריטב"א (ד"ה הא דתנן, מ' ע"ב) שסבר שההעברה אינה מלאה: כלי שני אינו מבשל בשבת, אך הוא מבליע באיסורין. וכן כתב גם בחידושי לחולין קד ע"ב (ד"ה סוף סוף).

⁴⁴ רבי יצחק בר אבדימי היה התנא של רבי, ולכן המסורות והעדויות שהוא מביא ממנו הן מקוריות וראשונות במעלה.

⁴⁵ שבת מ ע"ב.

הוא איסור תורה וחייב עליו חטאת, או רק איסור דרבנן, תלויה גם בשאלה אם חמי טבריה דומים לתולדות האור או לתולדות חמה – או אפילו לחמה עצמה. שאלה זו עצמה תלויה בהבנה מהי הסיבה לפטור המבשל בחמה ובתולדותיה.⁴⁶

---

⁴⁶ אפשר לפרש גם שחמי טבריה "אינו דרך בישול" ולפי זה לא יהיה איסור תורה על בישול בשר בחלב בחמי טבריה, הגם שהתבשיל עצמו יהיה אסור לאכילה מדאורייתא. (ראו דיונו של הנודע ביהודה, מהדורא תנינא, יורה דעה סימן מג) וכן פסק בכף החיים, (יורה דעה קיג עד) בענין בישולי עכו"ם.